

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

ANNA STACHYRA-SOKULSKA

ORCID: 0000-0002-4826-7869
anna.sokulska@poczta.umcs.lublin.pl

*Strategie konstruowania własnej przyszłości i orientacja
życiowa a planowanie perspektywy zawodowej
u progu dorosłości*

Future Constructing Strategies, Life Orientation and Planning a Career Perspective
in Persons at the Threshold of Adulthood

STRESZCZENIE

Decyzje dotyczące edukacji i rozwoju zawodowego stanowią większość podejmowanych przez młodzież samodzielnie decyzji. Zauważa się, iż istotny wpływ ma na nie konstruowanie przyszłości oraz orientacja życiowa, rozumiana jako dyspozycyjny optymizm bądź pesymizm. Celem pracy jest ukazanie związku strategii konstruowania przyszłości i orientacji życiowej oraz decyzji edukacyjnych i zawodowych osób u progu dorosłości, a także sprawdzenie, jakie czynniki wpływają na wybory edukacyjne młodych ludzi. Badani uczniowie klas maturalnych liceów ogólnokształcących (134 osoby, w tym 81 kobiet i 53 mężczyzn). Zastosowano ankietę własnego autorstwa, Test Orientacji Życiowej LOT-R oraz Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości (KSKP) Celiny Timoszyk-Tomczak. Uzyskane wyniki wskazują, że osoby u progu dorosłości wybierają realistyczną strategię konstruowania przyszłości. W wykształceniu młodzi ludzie upatrują szansy na zdobycie dobrze płatnej pracy. Wśród obaw związanych z rozwojem zawodowym pojawiają się trudności w znalezieniu zajęcia zgodnego z wykształceniem oraz duża konkurencja na rynku pracy.

Słowa kluczowe: orientacja życiowa; perspektywa zawodowa; wybory edukacyjne; strategie konstruowania przyszłości

WPROWADZENIE

Okres późnej adolescencji i wczesnej dorosłości jest opisywany w literaturze przedmiotu jako czas intensywnych przemian zarówno fizycznych, jak i psychicznych, obejmujących tworzenie własnej tożsamości, określanie bądź zmianę światopoglądu (Arnett 2000; Erickson 1968). Jest to również okres podejmowania przełomowych decyzji, mających niekiedy wpływ na całe życie (Erikson 1979; Havighurst 1972). Za próg dorosłości przyjmuje się w kulturze europejskiej wiek 18–20 lat, co jest uzasadnione czynnikami psychologicznymi wynikającymi z prawidłowości rozwoju człowieka (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska 2008), ale ta granica może rozpoczynać się też około 25. r.ż. (Oleś 2011). Badacze opisują wczesną dorosłość jako czas wyprowadzenia się z domu rodzinnego, dokonania wyboru partnera życiowego, wyborów związanych z decyzją co do kierunku kształcenia, studiów oraz planowania przyszłości zawodowej (Arnett 2000; Diemer, Hsieh 2008; Łukasiewicz, Stefanek 2017). Młodzi ludzie częściej niż w poprzednich okresach rozwojowych stają przed koniecznością podejmowania poważnych decyzji życiowych. Jednocześnie brak doświadczenia w tym zakresie powoduje, że zmagają się z licznymi problemami i kryzysami (Seginer, Noyman 2005). Ukończenie liceum i egzamin dojrzałości stanowią ważny moment przełomowy, ponieważ wówczas młodzi ludzie podejmują decyzje mające długofalowe skutki, związane z przyszłością, zwłaszcza zawodową (Markiewicz, Kaczmarek, Kostka-Szymańska 2010).

Określanie dorosłości w ramach granic wiekowych, mimo że w systemie prawnym sprawdza się doskonale, w ujęciu psychologicznym okazuje się niewystarczające. Szybko zmieniający się styl życia młodych ludzi i odchodzenie od tradycyjnie pojmowanych ról społecznych sprawia, że wiek nie ukazuje kontekstu życiowego jednostki. Jest to szczególnie zauważalne właśnie w przypadku młodych dorosłych. Jeffrey Arnett (2000), bazując na badaniach, a także koncepcjach: adolescencji przedłużonej (*prolonged adolescence*) Erika Eriksona, fazy nowicjatu (*novice phase*) Daniela Levinsona czy teorii młodości (*theory of youth*) Kennetha Keniston, nazywa okres od 18. do 25. r.ż. wyłaniającą się dorosłością i zwraca uwagę na to, że jest to całkowicie odrębna faza rozwoju, inna niż adolescencja i dorosłość. Badając poczucie dorosłości wśród respondentów w wieku 18–25 lat, Arnett zauważył, iż 50% respondentów na pytanie „Czy czujesz, że osiągnąłeś/aś już dorosłość?” odpowiedziało „i tak, i nie”, a 5% udzieliło odpowiedzi negatywnej. Być może właśnie takie wahanie między wiekiem młodzieńczym a zarysowującą się dorosłością powoduje wzmożone eksperymentowanie związane z ustalaniem własnej tożsamości czy podejmowaniem prób eksplorowania rynku pracy.

Świadomość problemów rozwojowych osób u progu dorosłości skłania do podejmowania badań, w których obszar eksploracji stanowią zagadnienia dotyczące planowania własnej przyszłości. Dlatego za cel prezentowanych badań

przyjęto ustalenie czynników mających wpływ na wybory osiemnastolatków odnoszące się do planowania przyszłości, w tym związanej ze ścieżką zawodową. Sprawdzone także związku między orientacją życiową (optymizm – pesymizm) a preferencjami dotyczącymi strategii konstruowania przyszłości.

PLANOWANIE PERSPEKTYWY ZAWODOWEJ

W sytuacji dużej konkurencji na rynku pracy ważnymi czynnikami warunkującymi otrzymanie pracy są: wiedza, wykształcenie, umiejętności, cechy osobowości (Saka, Gati, Kelly 2008; Tokar, Fisher, Subich 1998). Mogą one jednak okazać się niewystarczające w trakcie rywalizacji w wymarzonym miejscu pracy. Z tego powodu szczególnie istotna wydaje się umiejętność długofalowego, odpowiednio wcześniej rozpoczętego planowania przyszłości zawodowej i kariery (Crites 1976; Diemer, Hsieh 2008). Istotę przejścia ze szkoły na rynek pracy podkreśla wiele badań, wskazując na fakt, że młodzi ludzie uznają to zadanie za ważniejsze niż wejście w bliski związek czy założenie rodziny (Kracke 2002). Planowanie własnej ścieżki rozwoju zawodowego i zdobywanie wczesnych doświadczeń na rynku pracy jest tym bardziej ważne, że sytuacja gospodarcza, mimo ogromnej poprawy, nadal nie sprzyja młodym ludziom wchodzącym na rynek pracy. Zgodnie z danymi opracowanymi przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w marcu 2018 r. wysoki poziom bierności zawodowej młodych ludzi do 25. r.ż. wynika głównie z ich niskiej aktywności na rynku pracy (35%), co jest rezultatem odkładania rozpoczęcia kariery zawodowej z uwagi na kontynuowanie nauki. Tylko co trzeci młody człowiek był aktywny zawodowo, podczas gdy aktywność osób w wieku 25–34 lat wynosiła 84,4%, a w wieku 35–44 lat – 87%. Pod koniec 2017 r. wśród osób w wieku 15–24 lat wskaźnik zatrudnienia wyniósł 29,8%. Według raportu przygotowanego przez MRPiPS powody wysokiego bezrobocia wśród młodych ludzi to m.in. brak umiejętności związanych z odnajdywaniem się na rynku pracy oraz niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań i wymagań pracodawców.

Przejście od edukacji do pierwszej stałej pracy we wczesnej młodości jest ważnym zjawiskiem rozwojowym determinującym przebieg kariery zawodowej. Wejście na rynek pracy zakończone sukcesem jest istotnym czynnikiem kształtowania się poczucia własnej zaradności. Rynek pracy wymaga od jednostki dużej elastyczności, ponieważ – na co zwraca uwagę Augustyn Bańka (2008) – obecnie funkcjonowanie na tym rynku wymusza na pracownikach nie tylko gotowość zmiany stanowiska czy miejsca pracy, ale i przechodzenia od stanu bezrobocia do pracy i odwrotnie.

Według opracowanej przez Marka L. Savickasa (2005) teorii konstruowania kariery (*theory of career construction*) rozwój w zakresie zawodowym jest możliwy dzięki wcześniejszemu przygotowaniu się do kariery. Opiera się ono na

gotowości jednostki do zmierzenia się z problemami w osiągnięciu celów zawodowych oraz obejmuje planowanie, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów i eksplorację możliwości zawodowych. Savickas podkreśla, że w procesie budowania kariery zawodowej jednostka nadaje osobiste znaczenie zdarzeniom z przeszłości oraz aktualnym doświadczeniom.

Opierając się na koncepcji Józefa Kozielskiego i na modelu Heiza Riesa, Maria Czerwińska-Jasiewicz (1997) wyodrębniła czynniki biorące udział w podejmowaniu decyzji dotyczących wyboru kierunku kształcenia i zawodu przez młodzież. Podzieliła je na związane ze środowiskiem zewnętrznym i wewnętrznym. Do czynników zewnętrznych zaliczyła sytuacyjne, środowiskowe i wychowawcze, natomiast wśród czynników wewnętrznych wyodrębniła poziom ogólnego rozwoju oraz cechy indywidualne. Na podstawie rozważań teoretycznych i przeprowadzonych badań autorka zwróciła uwagę na to, iż w procesie podejmowania przez młodzież decyzji związanych z przyszłością znaczącą rolę odgrywa ocena aktualnej sytuacji społecznej (bezrobocie, zmiany społeczno-ekonomiczne). Istotne znaczenie – ze względu na niedojrzałość młodzieży do samodzielnego decydowania o przyszłości – mają też oddziaływania wychowawcze realizowane przez rodziców i szkołę. Tym bardziej, że – jak wykazują z kolei badania Grażyny Katry (1995) – 75% badanych licealistów ujawnia programy życiowe, ale nie wszyscy potrafią wskazać sposoby ich realizacji.

Planowanie przyszłości jest nierozzerwalnie związane z tworzeniem orientacji życiowej (Hejnicka-Bezwińska 1991) oraz wypełnianiem życiowych zadań (Zaleski 1994). Istotna jest tu umiejętność operowania perspektywą czasową, która jest uznawana za niezwykle ważną część ludzkiej tożsamości i aktywności (Czerwińska-Jasiewicz 1997). Celina Timoszyk-Tomczak definiuje strategię konstruowania przyszłości jako „zbiory reguł (sposobów), za pomocą których jednostka tworzy scenariusz swojego dalszego życia, a więc selekcjonuje informacje, przetwarza je i dokonuje wyborów. Tworzy więc program koordynujący kształtowanie własnych celów i planowanie sposobów ich osiągnięcia” (Timoszyk-Tomczak 2003, s. 43). Autorka podkreśla, że istotą strategii konstruowania przyszłości jest program umysłowy będący podstawą elastyczności zachowania i je koordynujący.

Jak pokazują badania, czynnikami regulującymi perspektywę czasową, jej strukturę, treść i rozległość są: płeć, środowisko społeczne, cykl kształcenia. Wydłużenie czasu i wzrost poziomu edukacji sprzyja rozwojowi realizmu i struktury perspektywy czasowej (Liberska 1993).

Analizując planowanie perspektywy zawodowej młodych ludzi, nie można pominąć opracowanej przez Jari-Erika Nurmię (1994) koncepcji dotyczącej orientacji przyszłościowej (*future-orientation*). Jest to zjawisko wielowymiarowe i wieloetapowe, złożone z trzech procesów: motywacji, planowania i oceny. Motywacja odnosi się do zainteresowań, które jednostka będzie realizować w przyszłości; planowanie wskazuje na sposób realizacji zamierzeń; ocenianie określa

zakres realizacji zainteresowań. Wyniki badań przeprowadzonych przez autora wykazały związek planowania przyszłości z zadaniami rozwojowymi. Planując przyszłość, ludzie koncentrują się na zadaniach odpowiadających zarówno bieżącemu, jak i następnym etapom rozwoju. Timoszyk-Tomczak (2003), analizując strategie konstruowania przyszłości, zwraca uwagę na ich zróżnicowanie, wynikające m.in. z różnych doświadczeń, możliwości, samodzielności młodych ludzi. W konsekwencji autorka wyróżnia sześć typów strategii przyszłościowych: realistyczną, autorytetu, przymusu, życzeniową, oczekiwania, *carpe diem*.

Strategia realistyczna polega na obserwacji innych ludzi i samego siebie w celu efektywnego działania we własnym środowisku w różnych dziedzinach życia. Wiąże się z nią umiejętność spostrzegania aktualnej rzeczywistości oraz tworzenie adekwatnych modeli przyszłego świata; wymaga rozważenia własnych pomysłów i alternatyw generowanych przez środowisko.

Strategia autorytetu uwzględnia wykorzystanie rad i wskazówek osób uznawanych za bardziej doświadczonych, kompetentnych. Preferujący tę strategię mają skłonność do kierowania się poradami osób znaczących, nie dążąc do autonomii w procesie podejmowania decyzji i kształtowania swojej przyszłości.

Strategia przymusu prowadzi do uzależnienia się od rodziców, nauczycieli lub innych czynników zewnętrznych. Osoby stosujące tę strategię kierują się głównie standardami narzuconymi z zewnątrz, co daje im poczucie zwolnienia z odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Strategia życzeniowa opiera się na fantazjowaniu na temat własnej przyszłości, lecz bez planowania i określania sposobów realizacji zamierzeń, co nie daje szans na osiągnięcie celu.

Strategia oczekiwania oparta jest na biernym oczekiwaniu na wydarzenia życiowe. Jednostka nie formułuje celów życiowych ani sposobów ich realizacji, gdyż uznaje, że przeszłe wydarzenia zależą od pozaosobowych sił związanych z wyznawaną filozofią, ideologią czy religią.

Osoby stosujące strategię *carpe diem* czerpią przyjemność z dnia codziennego, nie planując przyszłości. U nastolatków dążenie do wartości hedonistycznych nie oznacza braku planowania przyszłości, lecz może być skutkiem życia według norm i wskazówek narzuconych z zewnątrz i braku posiadania alternatywy w momencie wyczerpania się źródeł planów. Do zahamowania procesu konstruowania przyszłości może dojść również w sytuacji przeciążenia informacjami lub dużego oporu przed zmianą, wywołanego np. poglądami, konserwatyzmem, utratą przywilejów (Timoszyk-Tomczak 2003).

Timoszyk-Tomczak (2003) podkreśla, że najkorzystniejszą strategią jest poszukiwanie i wykorzystywanie działań odpowiednich dla sytuacji, w jakiej funkcjonuje i rozwija się jednostka.

Istotny wymiar planowania przyszłości jest powiązany także z orientacją życiową, określaną przez Michaela F. Scheiera i Charlesa S. Carvera dyspozycyj-

nym optymizmem i rozumianą jako uogólnione oczekiwania wobec przyszłości (za: Juczyński 2001). Badacze rozumieją optymizm jako cechę dyspozycyjną wyrażającą zgeneralizowane oczekiwanie pozytywnych zdarzeń. Optymizm wpływa pozytywnie na motywację, wytrwałość i determinację do osiągnięcia określonych celów. Ponadto ułatwia szybkie podejmowanie decyzji w sytuacji trudnej dla jednostki (Poprawa 1996). Należy podkreślić również wpływ dyspozycyjnego optymizmu na dobre samopoczucie, odporność na stresujące wydarzenia oraz odnoszenie sukcesów życiowych. Co istotne, badacze zwracają uwagę na niejednorodność optymizmu. Ralf Schwarzer (1993) wyróżnia optymizm defensywny i funkcjonalny. Pierwszy z nich jest powiązany z przecenianiem własnych szans na uniknięcie przykrych wydarzeń, natomiast drugi wskazuje na wysokie poczucie własnej efektywności, wobec czego oczekiwanie korzystnych wydarzeń jest jak najbardziej uzasadnione. Optymizm można traktować jako konstrukt zbliżony do tzw. proaktywnej osobowości, która sprzyja otwartości na karierę (Major, Turner, Fletcher 2006, za: Łaguna 2009, s. 230). Zauważa się także duże znaczenie optymizmu dla sukcesu w poszukiwaniu pracy przez absolwentów (Brown i in. 2006, za: Łaguna 2009, s. 230).

Zmienną, która istotnie koreluje z optymizmem, jest poziom wykształcenia – im wyższy, tym bardziej optymistycznie jednostka ocenia swoją przyszłość (Poprawa 1996). Przedstawione analizy teoretyczne oraz dotychczasowy stan badań skłaniają do podjęcia rozważań nad planowaniem przez młodzież przyszłości, zwłaszcza w aspekcie konstruowania kariery zawodowej.

PROBLEM I HIPOTEZY BADAWCZE

Celem podjętych badań było sprawdzenie, jak osoby u progu dorosłości, stojące przed wyborem ścieżki zawodowej, planują swoją przyszłość. Interesującym aspektem badawczym było ustalenie stosowanych przez młodych ludzi strategii konstruowania przyszłości. Ponadto sprawdzono, jakie czynniki mogą mieć wpływ na wybory dotyczące przyszłości zawodowej osiemnastolatków.

W nawiązaniu do badań i modelu Timoszyk-Tomczak zostały sformułowane następujące problemy badawcze:

1. Czy osoby będące u progu dorosłości wykazują preferencje konstruktywnych strategii konstruowania przyszłości?
2. Czy istnieje związek między orientacją życiową a strategiami konstruowania własnej przyszłości u osób wkraczających w dorosłość?
3. Jakie czynniki mogą mieć wpływ na podejmowane przez młodych dorosłych decyzje dotyczące wyborów związanych z planowaniem przyszłości i dalszej edukacji?

W związku z tak sformułowanymi pytaniami problemowymi przyjęto następujące hipotezy:

H1. Osoby będące u progu dorosłości mogą wykazywać preferencję realistycznej strategii konstruowania przyszłości.

H2. Istnieje związek między orientacją życiową a strategiami konstruowania własnej przyszłości osób u progu dorosłości.

Ze względu na otwarty charakter trzeciego pytania problemowego, dotyczącego czynników mogących mieć wpływ na podejmowane przez młodych dorosłych decyzje dotyczące wyborów związanych z planowaniem edukacji i przyszłości zawodowej, zrezygnowano z postawienia rozstrzygającej hipotezy.

METODA I PROCEDURA BADAŃ

Badaniami objęto 134 uczniów klas maturalnych lubelskich liceów ogólnokształcących (81 kobiet i 53 mężczyzn), zajmujących wysokie miejsca w rankingach szkół ponadgimnazjalnych. Dobór grupy był celowy, ponieważ ważne było zbadanie grupy osób, która świadomie i od dłuższego czasu przygotowuje się do ukierunkowanej ścieżki kariery. W związku z tym badanymi byli uczniowie klas o profilach: biologiczno-chemicznym, humanistycznym, matematyczno-fizycznym, językowym (angielski i niemiecki). Wszyscy pochodzili z Lublina.

Na wypełnienie całego badania przeznaczono 45 minut. Badania były anonimowe. Zastosowano Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości (KSKP) autorstwa Celiny Timoszyk-Tomczak, Test Orientacji Życiowej (LOT-R) Michaela F. Scheiera, Charlesa S. Carvera i Michaela W. Bridgesa (autorzy polskiej adaptacji: Ryszard Poprawa i Zygfryd Juczyński) oraz ankietę własnego autorstwa.

Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości w skróconej wersji składa się z 30 twierdzeń dotyczących strategii projektowania własnej przyszłości: realistycznej, autorytetu, przymusu, oczekiwania, *carpe diem* i życzeniowej. Każde twierdzenie zawiera 5-punktową skalę typu Lickerta. Wersja podstawowa kwestionariusza składa się z 44 pytań, a jego współczynniki rzetelności mieszczą się w przedziałach od 0,76 do 0,78. Nie wszystkie strategie mają przyporządkowaną tę samą liczbę pytań, dlatego w obliczaniu wyników posłużono się średnimi w skali od 1 do 5.

Test Orientacji Życiowej LOT-R zawiera 10 stwierdzeń, sześć z nich ma diagnostyczną wartość dla dyspozycyjnego optymizmu. Osoba badana ocenia na 5-stopniowej skali, na ile dane stwierdzenie się do niej odnosi. Wynik surowy jest przeliczany na skalę stenową. Wyniki 1–4 traktuje się jako niskie (wskazujące na skłonność do pesymizmu), natomiast wyniki 7–10 świadczą o nastawieniu optymistycznym, a wyniki 5–6 należą do przeciętnych.

Ankieta własnego autorstwa zawiera pytania dotyczące wyborów związanych z przyszłością, ścieżką kariery oraz czynnikami wpływającymi na wybory respondentów. Związki między zmiennymi oceniono przy pomocy korelacji r-Pearsona. Analizy statystyczne zostały wykonane w programie SPSS Statistics 21 PL.

WYNIKI BADAŃ

1. Preferowane strategie konstruowania przyszłości

W celu uzyskania odpowiedzi na pytanie: Czy osoby będące u progu dorosłości wykazują preferencje w zakresie strategii konstruowania przyszłości? – obliczono średni wynik dla każdej strategii oraz odchylenia standardowe (tab. 1).

Tab. 1. Średnie wyniki i odchylenia standardowe dla strategii konstruowania przyszłości

Strategia	M	SD
Strategia realistyczna	3,92	0,52
Strategia życzeniowa	3,58	0,81
Strategia autorytetu	3,25	0,68
Strategia przymusu	2,84	0,66
Strategia <i>carpe diem</i>	2,64	0,63
Strategia oczekiwania	2,20	0,82

Źródło: badania własne.

Wśród licealistów stojących przed wyborem dotyczącym przyszłości dominuje wybór strategii realistycznej ($M = 3,92$), co potwierdziło hipotezę, że osoby mające dokonać wyboru ścieżki kariery będą preferowały tę strategię konstruowania własnej przyszłości. Zarazem ten wynik koresponduje z badaniami Timoszyk-Tomczak (2003). Najmniejszy rozrzut wokół średniej ($SD = 0,52$) wskazuje na dużą homogeniczność grupy w zakresie wyboru strategii realistycznej. Na drugim miejscu znalazła się strategia życzeniowa, co może świadczyć o tendencji do wyobrazeniowego i nierealistycznego podejścia do przyszłości. Kolejne preferowane strategie (autorytetu $M = 3,25$ i przymusu $M = 3,84$) wskazują na skłonność badanych do polegania na innych oraz kierowania się opiniami osób znaczących w podejmowaniu decyzji dotyczących przyszłego życia. Najmniej preferowano bierne strategie, zakładające brak aktywnego planowania (strategia *carpe diem* $M = 2,64$ i oczekiwania $M = 2,20$).

2. Strategie konstruowania przyszłości a orientacja życiowa

Pomiędzy strategiami konstruowania przyszłości a orientacją życiową (tab. 2) istnieje słaby, ale jednak istotny statystycznie związek ($\alpha = 0,01$). Osoby konstruujące swoją przyszłość zgodnie z realistyczną strategią wykazują także bardziej optymistyczną orientację życiową. Takie konstruowanie przyszłości jest dobrym, sprzyjającym motywacji, wytrwałości i determinacji, predyktorem osiągania wybranych celów. Pesymiści natomiast preferują strategię przymusu i oczekiwania,

co może być powiązane z realizacją zadań narzuconych z zewnątrz oraz brakiem proaktywnego planowania i konstruowania przyszłości.

Tab. 2. Strategie konstruowania przyszłości a orientacja życiowa

Strategia	Orientacja życiowa
Strategia realistyczna	0,320**
Strategia przymusu	-0,366**
Strategia oczekiwania	-0,364**
Strategia autorytetu	0,169
Strategia życzeniowa	0,095

* korelacja istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie); ** korelacja istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)
Źródło: badania własne.

3. Planowanie perspektywy życiowej i zawodowej

Uzyskane wyniki wskazują (tab. 3), że młodzi ludzie, tuż przed egzaminem dojrzałości, najczęściej wśród planów życiowych umieszczają studia wyższe w Polsce (41,8%). Ponad połowa z nich planuje pogodzenie studiów z rozpoczęciem pracy zarobkowej (51,5%). Tylko niespełna 1% młodych ludzi nie zamierza podjąć studiów i chce rozpocząć pracę. Podobnie niewiele osób (1,5%) rozważa wyjazd do pracy za granicą.

Tab. 3. Plany osób badanych dotyczące przyszłości po ukończeniu liceum

Plany	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Podjęcie pracy	1	0,7	0,7	0,7
Założenie rodziny	6	4,0	4,5	5,2
Studia	56	37,6	41,8	47,0
Połączenie pracy ze studiami	69	46,3	51,5	98,5
Wyjazd do pracy za granicę	2	1,3	1,5	100,0
Ogółem	134	89,9	100,0	–

Źródło: badania własne.

Na założenie rodziny zdecydowało się 4,5% badanych. Wyniki pokrywają się zatem z danymi uzyskanymi przez Katarzynę Markiewicz, Bożydara L.J. Kaczmarka i Małgorzatę Kostkę-Szymańską (2010), co świadczy o względnej stabilności planów dotyczących kariery młodych ludzi. Warto podkreślić, iż blisko 90% osób u progu dorosłości traktuje ten cel jako ważny (tab. 4), lecz moment jego realizacji odkłada do ukończenia studiów i względnego ustabilizowania się.

Za najkorzystniejszy wiek na założenie rodziny badani uważają okres między 25. a 29. r.ż. (tab. 5), wiek od 30. do 34. r.ż. wskazuje ponad 14% respondentów, natomiast zarówno poniżej 25., jak i powyżej 35. r.ż. za najkorzystniejszy uważa po 7% badanych.

Tab. 4. Plany dotyczące założenia rodziny

Rodzina	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Tak	120	80,5	89,6	89,6
Nie	5	3,4	3,7	93,3
Nie wiem	9	6,0	6,7	100,0
Ogółem	134	89,9	100,0	–

Źródło: badania własne.

Tab. 5. Najlepszy wiek na założenie rodziny

Najlepszy wiek na założenie rodziny	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
18–24	9	6,0	6,7	6,7
25–29	88	59,1	65,7	72,4
30–34	19	12,8	14,2	86,6
35+	1	0,7	0,7	87,3
Nie wiem	17	11,4	12,7	100,0
Ogółem	134	89,9	100,0	–

Źródło: badania własne.

Analizując hierarchię celów życiowych młodych dorosłych (tab. 6), należy zauważyć, że najważniejszym celem jest szczęście rodzinne, a także posiadanie przyjaciół oraz życie pełne przygód i wrażeń. Biorąc pod uwagę podany układ ważnych celów, można stwierdzić, że młodzi ludzie koncentrują się głównie na relacjach z rodziną i przyjaciółmi. Ważne są dla nich również wykształcenie i kariera zawodowa, a w dalszej kolejności wysoka pozycja materialna. Najmniej istotne są sława i popularność oraz wpływ na politykę i gospodarkę kraju.

Tab. 6. Hierarchia celów życiowych badanych osób

Cele życiowe	SD	M	Ranga
Szczęście rodzinne	2,21	2,70	1
Posiadanie przyjaciół	1,81	3,00	2
Życie pełne przygód i wrażeń	2,38	4,81	3
Wiedza i wykształcenie	1,89	4,91	4
Kariera zawodowa	2,01	5,11	5

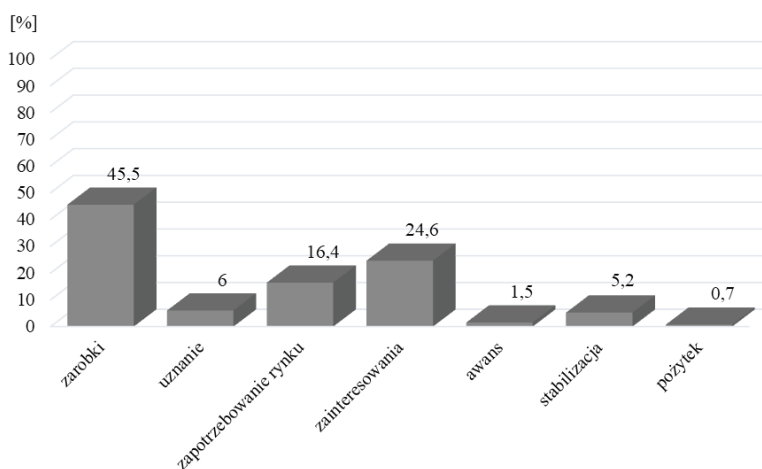
cd. tab. 6.

Wysoka pozycja materialna	2,27	5,45	6
Bycie użytecznym dla innych	2,28	5,86	7
Życie zgodne z wiarą	2,06	6,77	8
Sława i popularność	2,07	8,23	9
Wpływ na politykę i gospodarkę kraju	1,91	8,29	10

Źródło: badania własne.

4. Czynniki wpływające na decyzje dotyczące planowania dalszej edukacji i perspektywy zawodowej

Kolejne z zagadnień uwzględnionych w prezentowanych badaniach sformułowano w pytaniu problemowym odnoszącym się do tego, jakie czynniki mogą mieć wpływ na podejmowane przez młodych dorosłych decyzje dotyczące wyborów związanych z planowaniem edukacji i przyszłości zawodowej.

Rys. 1. Czynniki wpływające na decyzje o wyborze kierunku studiów

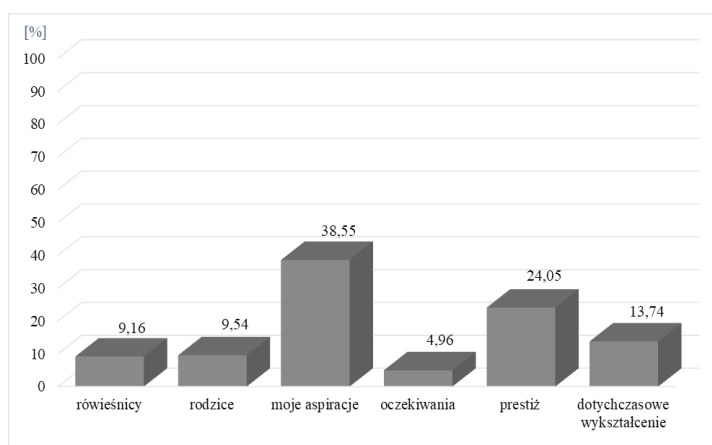
Źródło: badania własne.

Dla 45% respondentów najważniejszym czynnikiem wyboru ścieżki dalszego kształcenia są zarobki w danym zawodzie (rys. 1). Co czwarty maturzysta twierdzi, że na wybór kierunku studiów wpływają zainteresowania i pasje, a jedynie 16% badanych uwzględnia zapotrzebowanie na rynku pracy i wybiera zawód, w którym aktualnie można znaleźć zatrudnienie.

Tab. 7. Korelacje między strategiami konstruowania przyszłości a czynnikami wpływającymi na wybory edukacyjne

Korelacje	Strategia realistyczna	Strategia przymusu	Strategia oczekiwania	Strategia autorytetu	Strategia życzeniowa	Strategia <i>carpe diem</i>
Rodzice	-0,022	0,211*	0,132	0,153	-0,083	0,001
Samodzielne decyzje	0,139	-0,131	-0,219*	-0,170*	-0,025	-0,101
Oczekiwania społeczne	-0,172*	0,066	0,187*	-0,022	-0,057	0,034
Prestiz	0,161	-0,198*	-0,194*	-0,018	0,080	-0,183*
Dotychczasowe wykształcenie	-0,114	-0,070	0,114	0,030	0,037	0,244**
Rówieśnicy	-0,110	0,152	0,074	0,071	-0,045	0,113

* korelacja istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie); ** korelacja istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)
Źródło: badania własne.

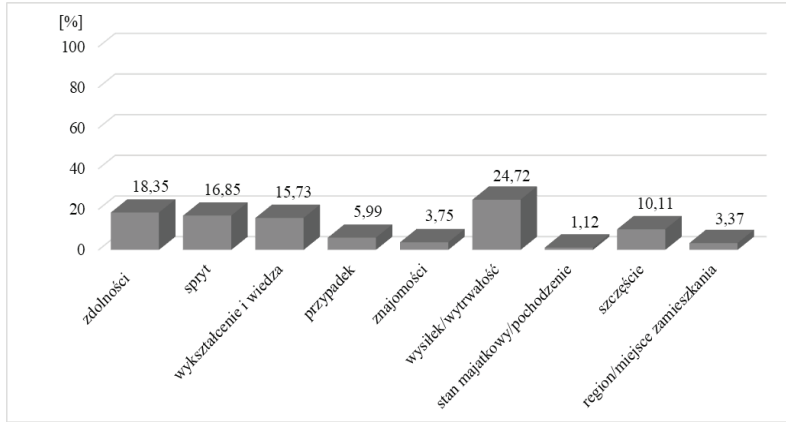

Rys. 2. Czynniki decydujące o wyborze dalszego kształcenia

Źródło: badania własne.

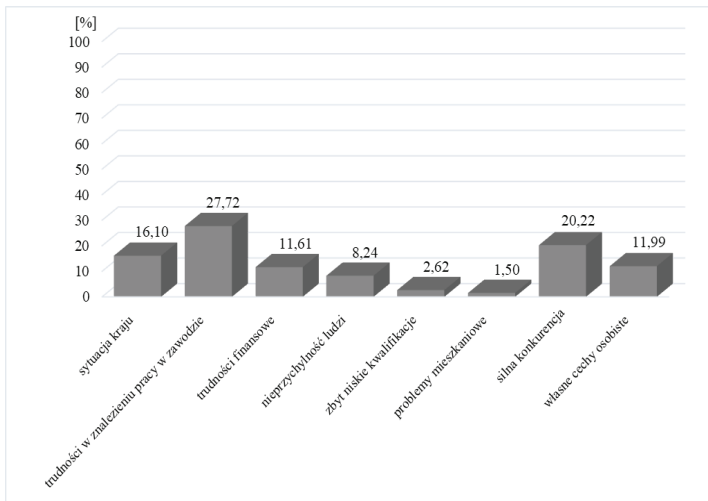
Wśród czynników decydujących o wyborze dalszego kształcenia, a tym samym ścieżki rozwoju (rys. 2), respondenci za najważniejsze uznali własne aspiracje (38,5%) oraz prestiż kierunku studiów (24%). Dotychczasowym wykształceniem czy profilem klasy kieruje się niespełna 14% maturzystów. Tylko co dziesiąty badany przyznaje, że rolę w podejmowaniu decyzji odgrywają rodzice i rówieśnicy, zaś niespełna 5% kieruje się oczekiwaniami społecznymi. Warto zwrócić uwagę na związek czynników decydujących o wyborach edukacyjnych i strategii konstruowania przyszłości (tab. 7). Istnieje słaby, lecz istotny statystycznie ujemny związek pomiędzy podejmowaniem samodzielnych decyzji

a preferencją strategii przymusu i autorytetu. Osoby kierujące się zdaniem rodziców częściej wybierają konstruowanie przyszłości oparte na strategii przymusu.

Rys. 3. Czynniki wpływające na pomyślną realizację zamierzonych celów
Źródło: badania własne.

Co czwarty badany twierdzi, że pomyślna realizacja celów jest możliwa dzięki wysiłkowi i pracy (rys. 3), niewiele mniej (18,5%) respondentów uzależnia sukces od własnych zdolności i wiedzy (16%). Prawie 17% respondentów przypisuje sprytowi rolę w realizacji zamierzeń. Niewielu młodych ludzi uważa, że odniesienie sukcesu zależy od takich czynników zewnętrznych, jak: szczęście, przypadek, znajomości, miejsce zamieszkania.

Rys. 4. Czynniki utrudniające osiągnięcie zamierzonych celów zawodowych
Źródło: badania własne.

Blisko co trzeci maturzysta twierdzi, że czynnikiem zagrażającym osiągnięciu zawodowych celów jest problem ze znalezieniem pracy w zawodzie (rys. 4), natomiast co piąty obawia się silnej konkurencji na rynku pracy. Nieco ponad 16% młodych ludzi wskazuje na sytuację w kraju, a 12% uważa, że to ich własne cechy (np. brak motywacji) mogą być przeszkodą w realizacji zamierzeń.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Konstruowanie własnej przyszłości polega na samodzielnym tworzeniu zróżnicowanych scenariuszy życia (Timoszyk-Tomczak 2003). Planowanie jest związane ze stawianiem sobie bliższych i dalszych celów, a poza tym obejmuje sposoby realizacji zamierzeń oraz całościowe wyobrażenie siebie w konkretnych sytuacjach. Ponieważ analiza wielu badań i rozważań teoretycznych (Rogers, Creed, Glendon 2008; Skori-kov 2007) wskazuje na istotną rolę planowania kariery zawodowej w okresie późnej adolescencji i wczesnej dorosłości, warto szczególnie przyjrzeć się strategiom konstruowania przyszłości i planowaniu perspektywy zawodowej młodych ludzi.

Z przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej preferowaną strategią wśród młodych ludzi jest strategia realistyczna, polegająca na analizowaniu aktualnej sytuacji, obserwowaniu zachowań swoich i innych ludzi oraz adekwatnej ocenie swoich możliwości. Warto podkreślić fakt, że młodzi ludzie coraz częściej pomyślną realizację zamierzonych celów uzależniają od czynników wewnętrznych, takich jak: własna praca i wysiłek, wiedza czy zdolności. Sami też chcą podejmować ważne dla nich decyzje. Osoby te przejawiają pozytywne oczekiwania co do własnej przyszłości. Świadczy to o konstruktywnej postawie wobec realizacji zamierzeń, w tym zawodowych.

Drugą strategią wybieraną przez badanych jest strategia życzeniowa, oparta na fantazji i marzeniach, co jest zrozumiałe z punktu widzenia etapu rozwojowego (Schmid, Phelps, Lerner 2011) i wzmózonej eksploracji (Arnett 2000).

W procesie konstruowania przyszłości preferowana jest również strategia autorytetu, wskazująca na rolę osób znaczących w podejmowaniu decyzji. Koreluje ona dodatnio z rolą rodziców i rówieśników w podejmowaniu decyzji o przyszłości, natomiast statystycznie istotnie ujemnie z rolą jednostki w decydowaniu o sobie, co może wskazywać na chęć objęcia współodpowiedzialnością za wybory i ich konsekwencje np. rodziców lub przyjaciół.

Strategie przymusu, oczekiwania i *carpe diem* są najrzadziej wybierane przez młodych ludzi, co może świadczyć o aktywnym, samodzielnym, bardziej dojrzałym podejściu do konstruowania przyszłości. Warto zwrócić uwagę na to, że strategię przymusu i oczekiwania korelują z pesymistyczną orientacją życiową, co może wynikać z biernego poddawania się wskazówkom bądź radom rodziców czy nauczycieli i brakiem własnych alternatyw, co do słuszności których byliby przekonani i chcieliby je z pasją realizować.

Wybór preferencji w badanej grupie pokrywa się z wcześniejszymi badaniami prowadzonymi przez Timoszyk-Tomczak (2003). Wskazuje to na względnie trwałe preferencje młodych ludzi w zakresie strategii planowania przyszłości. Młodzi dorośli mają na ogół sprecyzowane plany na przyszłość i najczęściej wybierają podjęcie studiów. Ciekawym zjawiskiem jest deklarowana przez badanych chęć łączenia nauki na studiach z pracą zarobkową. Niewielu respondentów zamierza zakończyć edukację na etapie matury. Wcześniejsze badania, przeprowadzone przez Markiewicz, Kaczmarka i Kostkę-Szymańską (2010), wykazały, że zaledwie 1,7% maturzystów planowało połączyć studia z pracą, co może wskazywać na zmianę w podejściu do planowania kariery oraz wzrost świadomości o konieczności wczesnego wejścia na rynek pracy i zdobywania doświadczenia. W odniesieniu do trudności, na jakie napotykają młodzi ludzie wkraczający na rynek pracy, uzyskane wyniki mogą świadczyć też o zrozumieniu problemu i dążeniu do jak najwcześniejszego pozyskania dla siebie zawodowego miejsca.

Na wybór kierunku studiów wpływ mają przede wszystkim potencjalne zarobki w danym zawodzie, ale wielu młodych ludzi wybiera kierunek zgodny z zainteresowaniami. Respondenci ponadto zwracali uwagę na prestiż zawodu. Niestety, zaledwie 16% uwzględniało zapotrzebowanie rynku pracy jako istotny punkt odniesienia w kreowaniu własnej kariery zawodowej. Takie rozłożenie wyników może wskazywać, iż rzeczywista perspektywa przyszłościowa, której miarą jest orientacja na temat zapotrzebowania na dany zawód na rynku pracy, jest wśród badanych słabo zaznaczona. Z drugiej strony poczucie bezpieczeństwa, z jakim wiązała się jeszcze do niedawna stałość zatrudnienia, nie jest priorytetem w wyborach młodych ludzi. Respondenci nie kierują się chęcią zdobycia stabilnej, spokojnej pracy ani możliwością awansu. Być może są to właśnie wskaźniki potencjalnej mobilności i gotowości do eksplorowania rynku pracy, w szerokim tego słowa znaczeniu, bez względu np. na miejsce zamieszkania. Najmniejsze znaczenie przy wyborze studiów ma fakt bycia pomocnym i pożytecznym dla innych.

Współcześni młodzi dorośli deklarują chęć decydowania o swojej przyszłości, również tej związanej z pracą. Szansę na realizację zamierzeń i osiągnięcie sukcesu dostrzegają w konsekwentnym dążeniu do celu, z kolei przeszkód upatrują głównie w czynnikach zewnętrznych, takich jak: trudność w znalezieniu pracy w zawodzie, silna konkurencja na rynku pracy czy sytuacja w kraju związana z kryzysem, bezrobociem.

W dłuższej perspektywie czasowej badani rozważają założenie rodziny, co jest też jednym z ważniejszych celów życiowych młodych ludzi. Większość twierdzi, że najlepszym wiekiem na zawarcie małżeństwa jest okres od 25. do 29. r.ż. Deklarowanie chęci założenia rodziny i pogodzenia jej z pracą przez osoby wchodzące w dorosłość podkreśla wiele badań zarówno polskich, jak i zagranicznych (Basuil, Casper 2012).

Z przeprowadzonych analiz można wywnioskować, że konstruowanie przyszłości wśród osób wchodzących w dorosłość coraz częściej opiera się na realistycznym, przemyślanym podejściu i determinacji w dążeniu do założonych zamierzeń. Zauważa się jednak przy tym życzeniowe podejście do przyszłej kariery zawodowej. W dalszym ciągu zbyt mała waga jest przywiązywana do tego, co oferuje rynek pracy (miejsc zatrudnienia, zapotrzebowania na specjalistów).

Należy zwrócić uwagę na dobór grupy badanej – byli to uczniowie liceów ogólnokształcących, klas profilowanych. Niewątpliwie w dalszych badaniach należy rozszerzyć grupę badawczą o uczniów klas ogólnych – nieprofilowanych, różnych typów szkół, co pozwoli nakreślić szerszy obraz planowania perspektywy zawodowej przez młodych dorosłych oraz zweryfikować uzyskane rezultaty na innej grupie osób badanych.

BIBLIOGRAFIA

- Arnett J.J. (2000), *Emerging Adulthood. A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties*, "American Psychologist", Vol. 55(5), DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>.
- Bańka A. (2008), *Nowe kierunki rozwoju współczesnego poradnictwa zawodowego*, www.doradca-zawodowy.ecorys.pl (dostęp: 4.09.2017).
- Basuil D.A., Casper W.J. (2012), *Work-family planning attitudes among emerging adults*, "Journal of Vocational Behavior", Vol. 80(3), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.017>.
- Brzezińska A., Appelt K., Ziółkowska B. (2008), *Psychologia rozwoju człowieka*, [w:] J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2, Gdańsk: GWP.
- Crites J. (1976), *A comprehensive model of career development in early adulthood*, "Journal of Vocational Behavior", Vol. 9(1), DOI: [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(76\)90012-9](https://doi.org/10.1016/0001-8791(76)90012-9).
- Czerwińska-Jasiewicz M. (1997), *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości. Uwarunkowania psychospołeczne*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW.
- Diemer M.A., Hsieh C. (2008), *Sociopolitical development and vocational expectations among lower-SES adolescents of color*, "Career Development Quarterly", Vol. 56(3), DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2008.tb00040.x>.
- Erikson E. (1968), *Identity, Youth, and Crisis*. New York: Norton.
- Erikson E.H. (1979), *Dimensions of a New Identity. The 1973 Jefferson Lectures in the Humanities*, New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Havighurst R.J. (1972), *Developmental Tasks and Education*, New York: Longman.
- Hejnicka-Bezwińska T. (1991), *Orientacje życiowe młodzieży*. Bydgoszcz: Wydawnictwo IN.
- Juczyński Z. (2001), *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*, Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Katra G. (1995), *Programy życiowe młodzieży licealnej. Ich charakterystyka i związku*, [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Kracke B. (2002), *The role of personality, parents and peers in adolescent career exploration*, "Journal of Adolescence", Vol. 25(1), DOI: <https://doi.org/10.1006/jado.2001.0446>.

- Liberska H. (1993), *Perspektywy czasowe młodzieży w Polsce*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej”, nr 1.
- Łaguna M. (2009), *Rola przekonań o sobie w planowaniu podjęcia pracy za granicą*, „Psychologia Społeczna”, nr 4.
- Łukasiewicz J., Stefanek A. (2017), *Plany życiowe gimnazjalistów w kontekście percepcji relacji rodzinnych*, [w:] M.Z. Stepulak, M. Dubis (red.), *Wychowanie jako wartość*, Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe WSEI.
- Markiewicz K., Kaczmarek B.L.J., Kostka-Szymańska M. (2010), *Cechy osobowości a decyzje adolescentów dotyczące planów edukacyjnych i zawodowych*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 15(3).
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2018), *Sytuacja młodych na rynku pracy w 2017 r.*, www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty-sprawozdania/rynek-pracy/sytuacja-na-ryнку-pracy-osob-mlodych/rok-2017 (dostęp: 30.04.2018).
- Nurmi J.-E. (1994), *The development of future orientation in life-span context*, [w:] Z. Zaleski (red.), *Psychology of Future Orientation*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Oleś P. (2011), *Psychologia człowieka dorosłego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Poprawa R. (1996), *Zasoby osobiste w radzeniu sobie ze stresem*, [w:] G. Dolińska-Zygmunt (red.), *Elementy psychologii zdrowia*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Rogers M.E., Creed P.A., Glendon A.I. (2008), *The role of personality in adolescent career planning and exploration: A social cognitive perspective*, “Journal of Vocational Behavior”, Vol. 73(1), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.02.002>.
- Saka N., Gati I., Kelly K.R. (2008), *Emotional and personality-related aspects of career decision-making difficulties*, “Journal of Career Assessment”, Vol. 16(4), DOI: <https://doi.org/10.1177/1069072708318900>.
- Savickas M.L. (2005), *The theory and practice of career construction*, [w:] S.D. Brown, R.W. Lent (eds.), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work*, New York: Wiley & Sons.
- Schmid K.L., Phelps E., Lerner R.M. (2011), *Constructing positive futures: Modeling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self regulation in predicting positive youth development*, “Journal of Adolescence”, Vol. 34(6), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.07.009>.
- Schwarzer R. (1994), *Optimism, vulnerability, and self-beliefs as health-related cognitions: A systematic overview*, “Psychology and Health”, Vol. 9(3), DOI: <https://doi.org/10.1080/08870449408407475>.
- Seginer R., Noyman M.S. (2005), *Future orientation, identity and intimacy: Their relations in emerging adulthood*, “European Journal of Developmental Psychology”, Vol. 2(1), DOI: <https://doi.org/10.1080/17405620444000201>.
- Skorikov V. (2007), *Continuity in adolescent career preparation and its effects on adjustment*, “Journal of Vocational Behavior”, Vol. 70(1), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.04.007>.
- Timoszyk-Tomczak C. (2003), *Strategie konstruowania własnej przyszłości*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Tokar D., Fischer A., Subich L. (1998), *Personality and vocational behavior: A selective review of the literature, 1993–1997*, "Journal of Vocational Behavior", Vol. 53(2),

DOI: <https://doi.org/10.1006/jvbe.1998.1660>.

Zaleski Z. (1994), *Psychology of Future Orientation*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

SUMMARY

Decisions concerning education and professional development constitute the majority of young people's independently taken decisions. These choices are significantly influenced by planning one's future and life orientation – understood as dispositional optimism or pessimism. The aim of this study is to show the relationship between future planning strategies, life orientation and educational and occupational decisions of young people, as well as to find factors influencing these decisions. The sample consisted of 134 students of the final high school grades (81 participants were female, 53 participants were male). Future Constructing Strategies Questionnaire, Life Orientation Test (LOT-R) and a survey were administered. The results indicate that students prefer to construct their future using realistic strategy. They perceive education as a means of getting a well-paid job. Difficulties with finding a job in their field and high competition in the labor market are their most common concerns related to professional development.

Keywords: life orientation; career perspective; educational choices; future constructing strategies